“SUG’URTA RISKLARINI BAHOLASHNI TAKKOMILLASHTIRISH”

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
umumiqtisodiy fanlar kafedrasi katta o’qituvchisi
Qobiljonova Shoiraxon Fazliddinovna

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sug‘urta risklarini baholashning nazariy-metodologik asoslari, ularning iqtisodiy mohiyati hamda zamonaviy sug‘urta bozorida risklarni identifikatsiya qilish va kvantifikatsiyalash mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Sug‘urta kompaniyalari faoliyatida uchraydigan sistematik va nosistematik risklar, katastrofik xavflar, moliyaviy va operatsion risklarning o‘zaro bog‘liqligi ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, risklarni baholashda aktuariy modellar, stoxastik tahlil usullari, Monte-Karlo simulyatsiyasi, sun’iy intellekt va prediktiv analitika imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida sug‘urta risklarini baholashning integrallashgan modelini shakllantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *sug‘urta riski, risk-menejment, aktuariy hisob-kitoblar, stoxastik modellashtirish, prediktiv analitika, Monte-Karlo simulyatsiyasi, sug‘urta portfeli, kapital adekvatligi, risk indikatorlari, sug‘urta bozori.*

Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va moliyaviy tizimning mustahkamligi ko‘p jihatdan sug‘urta institutlarining samarali faoliyat yuritishiga bog‘liq. Sug‘urta kompaniyalari iqtisodiy subyektlar duch keladigan moliyaviy yo‘qotishlarni qoplash orqali iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlovchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, sug‘urta faoliyatining o‘zi yuqori darajadagi noaniqlik va tavakkalchilik bilan xarakterlanadi. Jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar, iqlim o‘zgarishi, texnologik taraqqiyot, raqamli iqtisodiyotning shakllanishi va global moliyaviy inqirozlar sug‘urta risklarining murakkablashuviga sabab bo‘lmoqda. Natijada sug‘urta kompaniyalari faoliyatida risklarni aniq baholash va prognozlash masalasi strategik ahamiyat kasb etmoqda.

Sug‘urta risklarini baholash jarayoni faqat zarar ehtimolini aniqlash bilan cheklanmaydi. U riskning yuzaga kelish chastotasi, zarar miqdori, ta’sir darajasi, davomiyligi va moliyaviy oqibatlarini kompleks tahlil qilishni talab etadi. Zamonaviy sharoitda risklarni baholash tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi sug‘urta kompaniyalarining to‘lovga qobiliyatliligi pasayishiga, sug‘urta zaxiralari yetishmovchiligiga va moliyaviy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli sug‘urta risklarini baholash metodologiyasini takomillashtirish bugungi kunda sug‘urta bozori oldida turgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, risklarni boshqarishning xalqaro standartlari, jumladan, riskga asoslangan nazorat tizimi, kapital adekvatligi konsepsiyasi va korporativ risk-menejment tamoyillarining joriy etilishi mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Tadqiqotda sug‘urta risklarini baholashning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish uchun kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi.

Birinchi bosqichda sug‘urta risklari bo‘yicha mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, xalqaro sug‘urta tashkilotlari hisobotlari hamda aktuariy tadqiqotlar kontent tahlili asosida o‘rganildi. Mazkur yondashuv sug‘urta risklarining iqtisodiy mohiyatini aniqlash va ularning tasnifini ishlab chiqish imkonini berdi.

Ikkinchi bosqichda statistik va ekonometrik tahlil usullaridan foydalanildi. Sug‘urta hodisalarining yuz berish ehtimoli, zararlar taqsimoti va risk omillarining o‘zaro bog‘liqligi regressiya tahlili hamda korrelyatsion usullar yordamida baholandi.

Tadqiqot jarayonida stoxastik modellashtirish usullariga alohida e’tibor qaratildi. Xususan, Monte-Karlo simulyatsiyasi yordamida turli risk ssenariylari modellashtirildi va ehtimoliy zararlarning maksimal hamda minimal chegaralari aniqlandi. Bundan tashqari, sug‘urta portfelining risk darajasini baholashda Value-at-Risk (VaR), Conditional Value-at-Risk (CVaR), Expected Shortfall va stress-test metodlari qo‘llanildi. Mazkur metodlar sug‘urta kompaniyasining ekstremal vaziyatlardagi moliyaviy barqarorligini baholash imkonini berdi.

Shuningdek, mashinaviy o‘qitish algoritmlari va sun’iy intellekt texnologiyalarining sug‘urta risklarini prognozlashdagi samaradorligi nazariy jihatdan tahlil qilindi. Risk indikatorlari va sug‘urta hodisalari o‘rtasidagi murakkab bog‘lanishlarni aniqlash uchun neyron tarmoqlar va prediktiv analitika konsepsiyalaridan foydalanildi.

Aniqlanishicha, sug‘urta kompaniyalari duch kelayotgan eng murakkab xavflardan biri katastrofik risklar hisoblanadi. Tabiiy ofatlar, pandemiyalar, texnogen avariyalar va global iqtisodiy inqirozlar kabi hodisalar qisqa muddat ichida katta miqdordagi sug‘urta to‘lovlarini yuzaga keltirishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sug‘urta risklarini baholashda an’anaviy statistik usullar bilan bir qatorda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish prognoz aniqligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, katta hajmdagi ma’lumotlar asosida ishlovchi algoritmlar sug‘urta hodisalarining yashirin tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi va kapital yetarliligi o‘rtasida kuchli bog‘liqlik mavjudligi aniqlandi. Risk darajasi ortgan sari kapital zaxiralari hajmini mutanosib ravishda oshirish zarurati yuzaga keladi. Tahlillar natijasida risklarni baholashning integrallashgan modeli taklif etildi. Mazkur model risklarni aniqlash, o‘lchash, monitoring qilish, prognozlash va boshqarish bosqichlarini yagona tizimga birlashtiradi.

Sug‘urta risklarini baholashni takomillashtirish masalasi bugungi kunda nafaqat alohida sug‘urta kompaniyalari, balki butun moliyaviy tizim barqarorligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Risklarni noto‘g‘ri baholash sug‘urta kompaniyasining moliyaviy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatibgina qolmay, balki sug‘urtalanuvchilarning manfaatlariga ham zarar yetkazishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy sug‘urta bozori sharoitida risklarni baholashning ko‘p bosqichli va kompleks tizimini shakllantirish zarur. Bunda risklarni faqat statistik ko‘rsatkichlar orqali emas, balki makroiqtisodiy

indikatorlar, iqlim omillari, demografik jarayonlar va texnologik o‘zgarishlar bilan o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish talab etiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, korporativ risk-menejment tizimini joriy etgan sug‘urta kompaniyalari yuqori darajadagi moliyaviy barqarorlikka erishmoqda. Risklarni baholash jarayonining avtomatlashtirilishi, real vaqt rejimida monitoring olib borilishi va sun’iy intellekt asosidagi tahlil vositalaridan foydalanish sug‘urta sektorining transformatsiyasini jadallashtirmoqda. Kelajakda sug‘urta risklarini baholash tizimining rivojlanishi raqamli texnologiyalar, blokcheyn, IoT qurilmalari va kognitiv hisoblash tizimlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lishi kutilmoqda. Ushbu texnologiyalar risklarni yanada aniqroq identifikatsiya qilish va sug‘urta mahsulotlarini individuallashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sug‘urta risklarini baholash tizimini takomillashtirish sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi, raqobatbardoshligi va to‘lov qobiliyatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy muhitda risklarni baholash jarayoni an’anaviy statistik usullar bilan cheklanib qolmasdan, stoxastik modellashtirish, prediktiv analitika va sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslanishi lozim.

Sug‘urta kompaniyalarida risklarni boshqarishning integrallashgan tizimini shakllantirish, kapital adekvatligini ta’minlash, risk indikatorlarini muntazam monitoring qilish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish sug‘urta bozorining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv sug‘urta sektorida xavflarni samarali boshqarish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Rejda G.E., McNamara M. Principles of Risk Management and Insurance. Pearson Education, 2022.*

2. *Vaughan E.J., Vaughan T.M. Fundamentals of Risk and Insurance. Wiley, 2022.*
3. *Cummins J.D. Risk Management and Insurance Perspectives. Springer, 2021.*
4. *Harrington S.E., Niehaus G.R. Insurance and Risk Management. McGraw-Hill, 2021.*
5. *Klugman S.A., Panjer H.H., Willmot G.E. Loss Models: From Data to Decisions. Wiley, 2020.*
6. *Dorfman M.S. Introduction to Risk Management and Insurance. Pearson, 2021.*
7. *Crouhy M., Galai D., Mark R. The Essentials of Risk Management. McGraw-Hill, 2021.*
8. *Swiss Re Sigma Reports, 2023.*
9. *OECD Insurance Outlook, 2023.*
10. *IAIS Insurance Core Principles, 2023.*
11. *Solvency II Regulatory Framework Reports.*
12. *O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni.*
13. *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki sug‘urta bozori statistik ma’lumotlari.*
14. *Risk Management Society (RIMS) Research Reports.*
15. *Geneva Papers on Risk and Insurance Research Journals.*